

Tetiana Kachak

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine)

ORCID: 0000-0002-6863-1736

Дитинство в часи кризи ХХ-ХХІ ст. у літературі та культурі Центральної та Східної Європи

Childhood during the crisis of the XX-XXI centuries in literature and culture of Central and Eastern Europe

Час і суспільні умови формують образ дитини і дискурс дитинства у соціокультурному вимірі національного і світового буття, генерують актуальний предмет мультидисциплінарних наукових студій. Проблема репрезентації дитинства в часи кризи ХХ-ХХІ ст. у літературі та культурі Центральної та Східної Європи стала ключовою темою міжнародної наукової конференції, організованої кафедрою україністики Варшавського університету 28-29 травня 2020 р.

У вітальних зверненнях до учасників завідувач кафедри україністики dr Katarzyna Jakubowska-Krawczyk і декан факультету прикладної лінгвістики Svitłana Romaniuk наголосили на важливості наукових заходів такого формату. У колі фахівців є можливість детально обговорити проблему, дискутувати і формувати різнобічне і в той же час цілісне уявлення про літературні, культурні явища, процеси і феномени. Кафедра україністики започаткувала серію «камерних» конференцій у 2019 році. Тоді науковці «Pracownia Badań nad Ukraińską Tożsamością» зініціювали конференцію «Ukraińskie światy dzieciństwa i młodości» (10.06.2019), а дослідники «Pracownia Dziejów Polsko-Ukraińskich Stosunków Literackich» – «Filozofia bycia i przetrwania (siły witalnej,

oporu) w ego-dokumenrach pisarzy, malarzy, filmowców ukraińskich (od Orlika do współczesnych)» (9.11.2019).

Онлайн-режим не завадив упродовж двох днів плідно працювати філологам, культурологам і мистецтвознавцям із університетів Польщі, України, Хорватії. Цікаві презентації досліджень, жвава дискусія, виважений полілог розширили погляди науковців на проблему дитинства у літературі й культурі.

Доповіді першої сесії транслювали оригінальні й новаторські інтерпретації світу дитини у творах письменників-класиків. Канд. філол. наук, доц. Богдан Тихолоз (Львівський національний університет імені Івана Франка) проаналізував сенси і модуси метафори дитинства, оприявленої у багатожанровій творчій спадщині Івана Франка. Науковець окреслив широкий спектр варіантів філософського (пере)осмислення цієї метафори: «від автобіографічно-мемуарного его-образу “малого Мирона”, через художнє моделювання комплексу сирітства, численні варіації на тему проблематики школи і виховання – до усвідомлення продуктів творчості як власних “духових дітей”, а нереалізованих задумів – як “невроджених дітей”».

Зображення дитинства у ранніх оповіданнях Михайла Коцюбинського у контексті творення канону модерної прози детально розглянув професор Ярослав Поліщук (Uniwersytet Adama Mickiewicza). Канд. філол. наук, доцент Ольга Яблонська (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) зосередила увагу на проблемі індивідуальної та національної ідентичності дитини у творчості Модеста Левицького.

Учасники другої конференційної сесії презентувати результати досліджень, предметом яких були автобіографічні спогади письменників про власне дитинство. Проф. Walentyna Sobol (Uniwersytet Warszawski) дала широкий огляд зображення дитинства і дитини в історіях приватного життя, зацікавила аналізом документів, які свідчать про особливості розвитку, навчання і виховання дитини в суспільних умовах минулих епох.

З цікавою доповіддю «Пам'ять як Дім: світ дитинства у мемуарному дискурсі родини Франків» виступила проф. Наталія

Тихолоз (Львівський національний університет імені Івана Франка). Дослідниця зіставила спогади про батька дітей Івана Франка і увиразнила уявлення про їхні дитячі роки.

Канд. філол. наук, доц. Оксана Пашко (Національний університет «Кієво-Могилянська академія») для аналізу обрала спогади про дитинство Володимира Куліша і спрямувала увагу наукової спільноти на проблеми трагічних доль дітей письменників «розстріляного відродження» у радянський час.

На прикладі аналізу дитячої прози 1930-х років доктор філол. наук, проф. Ольга Харлан (Бердянський державний педагогічний університет) продемонструвала суть експерименту більшовицької влади щодо побудови «нового суспільства» і формування «нової людини». Імпонує позиція дослідниці щодо актуальності певних аспектів тогочасної традиції зображення дитинства і образу дитини. Йдеться, насамперед, про показ дитинства як життєвого етапу, в якому формуються важливі загальногуманістичні цінності (дружби, вірності, відповідальності тощо).

Нові ракурси у дослідженні теми воєнного дитинства у новелістиці Григора Тютюнника завдяки інструментарію постколоніальної методології відкрила проф. Halina Korbicz.

Дитячі страхи і травми – маркери дитинства у часи суспільних криз, голокосту, воєн; лейтмотиви творів для дорослих – центральна проблема доповідей і дискусій під час роботи третьої сесії конференції. Канд. філол. наук, доц. Ірина Яковенко (Київський університет імені Бориса Грінченка) ґрунтовно дослідила топологію дитячого страху та репрезентацію станів афекту FEAR–TERROR в романі Світлани Алексієвич «Останні свідки. Соло для дитячого голосу». Систему дитячого сприйняття жорстокої дійсності з позицій двох однолітків – німецького хлопчика Бруно та єврейського Шмуля в окупованого німцями Кракові проаналізувала у контексті інтерпретації роману Дж. Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі» докт. філол. наук, проф. Світлана Ковпик (Криворізький державний педагогічний університет).

Нові ракурси художньої інтерпретації дитинства і процесів дорослішання дитини на тлі епохи, з урахуванням урбаністичних

топосів і локусів у контексті літературознавчого прочитання роману Ю. Винничука «Танго смерті» розглянула Marta Kaczmarczyk (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II). На прикладі сучасної української прози Paulina Olechowska (Uniwersytet Warszawski) порушила проблему актуалізації постпам'яті у досвіді дитини.

Четверту сесію конференції було присвячено обговоренню літератури, адресованої дітям. Докт. наук із соціальних комунікацій, проф. Світлана Кравченко (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) запропонувала огляд українського книговидання для дітей, зробила спробу виокремити традиції та нові тренди. Під час обговорення доповіді проф. Галина Корбіч зазначила: «Власне, за великим переліком, що стосується книговидавничої справи, забракло висвітлення тенденцій книговидавничого процесу/процесів та аналітичного занурення в нові тренди». А Ольга Новик вказала на те, що «сучасні тенденції кризового стану книговидавництва в Україні присутньо змінять цифри, наведені Світланою Кравченко, оскільки видавництва для дітей змушені припинити своє існування».

На переоцінці постмодерних європейських цінностей та специфіці зображення дитини в каноні української та німецької літератур для юних читачів зосередила свою доповідь канд. філол. наук, доц. Уляна Баран (Донецький національний університет імені Василя Стуса; Центр дослідження літератури для дітей та юнацтва). Погляди дослідниці щодо функціональних параметрів тексту, його впливу на формування національної та європейської ідентичності дитини-читача викликали жваву дискусію. Ольга Яблонська у коментарях уточнює: «Слушна думка п. Уляни про те, що проблема дитини – на перетині засадничих світоглядних питань суспільства. Однак поняття європейської людини має національні особливості».

«Образ дитини – концептуальна основа сучасної української прози для дітей та юнацтва» – тема доповіді док. філол. наук, проф. Тетяни Качак (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). Дослідниця висвітлила основні

принципи й тенденції творення дитячих образів, проаналізувала найпоширеніші типи дітей-персонажів у сучасній реалістичній прозі. Проф. Ольга Харлан та доц. Ольга Яблонська звернули увагу на аналітичність і синтетичність цієї роботи, а dr Albert Nowacki зазначив, що це солідний перегляд сучасної української прози для дітей і запропонував «у майбутньому, щоб доповнити картину дитячого книжкового ринку, зробити аналогічний перегляд перекладної літератури для дітей».

Докт. філол. наук Сніжана Жигун (Київський університет імені Бориса Грінченка) предметом наукового осмислення обрала образ дитячого будинку у творчості і житті Оксани Іваненко. Системно і цілісно літературознавець проаналізувала три повісті («Манівцями», «Рідні діти», «Весілля в монастирі») та аргументовано довела тезу про внутрішній конфлікт письменниці Оксани Іваненко, яка була переконана в потребі виховувати сиріт в умовах, наближених до родини, але мусила позірно славити ідеї соціального виховання, зокрема А. Макаренка.

Принципи екологічної взаємодії в дитячих оповіданнях Олеся Ільченка озвучила здобувач Юлія Куманська (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки).

Важливу проблему антимілітарного досвіду осмислення Другої світової війни в художніх творах для і про дітей порушила докт. філол. наук, проф. Віталіна Кизилова (ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»). У площині її аналітики – написані на основі спогадів про власне дитинство повісті М. Вінграновського, Г. Тютюнника, В. Рутківського, Є. Гуцала. Авторка зауважила тяглість традиції антимілітарного показу війни у творах про і для дітей до і після 60-х років ХХ ст. і на поч. ХХІ ст.

Широкий об'єкт дослідження (від фольклорних зразків і до сучасної літератури) презентував у цікавій доповіді «Дитяча травма як елемент зав'язки літературного твору для дітей та юнацтва» канд. філол. наук, доц. Віктор Кисіль (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

Мотиви втраченого дитинства, дитячої травми, генераційного конфлікту дітей і батьків у текстах сучасних письменників

Софії Андрухович, Сергія Жадана, Володимира Лиса, Ірен Роздобудько, Олега Сенцова обговорювали науковці на п'ятій сесії конференції.

Спіраючись на психологічні дослідження травмованої дитячої свідомості, враховуючи специфіку впливу війни на формування індивідуальної ідентичності, доктор філол. наук, доц. Оксана Пухонська (Національний університет «Острозька академія») проаналізувала роман американсько-хорватської письменниці Сари Новіч «Дівчинка на війні». Літературознавиця називає його прикладом упровадження проблеми дитячої травми війни у ширший культурний контекст з метою актуалізації потенційних можливостей культуротерапії травмованого суспільства.

У коло наукових інтересів учасників конференції з Хорватії Dariya Pavlešen, Domagoj Kliček (Загребський університет) теж входить проблема конструювання ідентичності особистості. На основі дослідження роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія», аналізу оповіді героїні, науковці продемонстрували, як дитячі спогади впливають на формування особистості; як феномен пам'яті, відсутність спогадів та їх конструювання може стати мотивацією подальших дій дорослої людини.

На матеріалі роману «Інтернат» Сергія Жадана кандидат філологічних наук, доцент Уляна Федорів (Львівський національний університет імені Івана Франка) окреслила вплив категорії травми на формування національної та культурної ідентичності, проаналізувала художню репрезентацію мотиву втраченого дитинства. А доктор філологічних наук, професор Ольга Новик (Бердянський державний педагогічний університет) у компаративному зіставленні цього роману із романом «Крадійка книжок» Маркуса Зузака розкрила художньо-психологічні аспекти долі дитини, яка мусить жити/ виживати/ дорослішати у часи війни, кризи.

Генераційний конфлікт дітей і батьків у травматичному ландшафті національної самоідентифікації, розгорнутий у п'єсі С. Жадана «Хлібне перемир'я», – предмет дослідження Алли Демченко (Херсонський державний університет).

Dr Albert Nowacki (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II) презентував результати системного дослідження творчості Володимира Лиса. Цього разу у центрі аналітичного дискурсу науковця – образ дитини і дитинства у повістях письменника.

З цікавістю учасники слухали доповідь dr. Katarzyna Jakubowska-Krawczyk, яка запропонувала оригінальний ракурс інтерпретації оповідань Олега Сенцова і наголосила на художніх аспектах автобіографічного показу дитячого світу, дорослішання і формування ціннісних позицій юної особистості.

Заключна шоста сесія об'єднала науковців в обговоренні проявів дитинства у мистецьких парадигмах. Детальний огляд публіцистичних текстів часопису «Кур'єр Кривбасу» з метою виокремлення проблеми показу соціальних та політичних змін очима дитини здійснила аспірантка Херсонського державного університету Наталія Чавура. Схвальні відгуки отримала візуалізована доповідь dr. Marta Zambrzycka, присвячена проблемі втечі в інфантилізм, аналізу дискурсу дитинства як форми протиставлення в живописі вибраних художників «Паризької комуни». Інтертекстуальність як особливу ознаку літератури для дітей та молоді проаналізував Dawid Bzorek (Uniwersytet Warszawski).

Конференція вирізнялася з-поміж подібних заходів особливою активністю учасників у віртуальному просторі: обговоренні доповідей, спілкуванні у чаті. Професор Ярослав Поліщук у підсумковій дискусії запропонував радикально переглянути радянський канон літератури для дітей та юнацтва і провести його реконструкцію. Радянська дитяча література, на думку науковця, – то соціальний утопізм, який не може мати продовження. Однак проф. Ольга Харлан заперечила повне відкидання літератури цього періоду, а проф. Тетяна Качак зауважила, що все-таки в історії української літератури для дітей варто прослідкувати тяглість традиції, наприклад, у зображенні дитинства, художній репрезентації дитячої травми чи навіть художнього представлення уже згаданого образу дитячого притулку.

Було проговорено й питання художньої інтерпретації в літературі та культурі дихотомічних категорій дитячий\дорослий,

національне\європейське. Уляна Баран обстоювала думку, що українська реалістична література для підлітків (12+) ще не відбулася як явище, на противагу німецькій чи іншим європейським літературам. Натомість Тетяна Качак продемонструвала книги сучасних українських письменників, які відповідають запитам підлітків, оскільки порушують актуальні для них проблеми, демонструють знайомі й близькі моделі поведінки героя-ровесника, і констатувала, що ця ніша достатньо заповнена якісною національною прозою.

Резонанс, який викликали доповіді учасників конференції, засвідчує, що актуальність осмислення феномена дитинства загострюється у контексті кризових ситуацій, ідеологічних, економічних, культурних, соціальних і політичних змін. Дитинство є підвалиною розвитку майбутніх генерацій, показником рівня розвитку сучасного суспільства, тому важливим є питання врахування і збереження його специфіки як найбільш цінного і відповідального періоду життя людини, соціокультурного феномена. Кафедра україністики не залишається осторонь ключових проблем гуманітаристики, розширює національні кордони і забезпечує європейський контекст наукових студій.

Науковці подякували організаторам за чудовий конференційний онлайн-майданчик, який, всупереч карантинним умовам, став успішною платформою для спілкування фахівців, обговорення і дискусій, зародження нових ідей та мотивації для подальших досліджень.